

הפוסטר היהודי: איך שני נערים הפכו להיות ברכת הבנים? מבוסס על לקו"ש טו/432, ה/459

במסגרת שיחה בגן הילדים על האלוקים, הגישה הגננת דפי נייר וביקשה מהילדים לצייר את האלוקים. אחד צייר סבא עם זקן לבן, שני שרטט שוטר חמור סבר, וילדה אחת ציירה משקל כף רגל.

"משקל?! למה האלוקים נדמה לך כמו משקל?!". – "כי כל פעם שאימא שלי עולה על המשקל, היא קוראת: אוה מיי גאד..."

בני אדם מחקים אחרים. כל אחד בוחר לעצמו דמות להערצה מתחום שקרוב לליבו והוא עוקב אחריו. החיקוי הוא כלי עוצמתי כדי לצמוח ולגדול מעבר לעצמנו. ההעתקה מאפשרת לנו לסמן דמות ש'עשתה את זה', הצליחה באותם תחומים שאנו רוצים להצליח בהם וכך לקבל השראה לפרוץ גבולות בבחינת "אם הוא עשה את זה – גם אני יכול לעשות את זה".

לא סתם חדרם של נערים בגיל ההתבגרות מלא פוסטרים של אלופים להשראה. בגיל בו שואף הנער לכבוש את העולם, דמויות המפורסמים הם המקפצה שלו להצלחה והדחיפה לתבוע מעצמו יותר.

ובכן, מיהו הפוסטר היהודי? מיהו היהודי האידיאלי? מי הדמות הנעלית שאת תמונתה צריך להניח מול העיניים ולגדול לאורה? ובעוד שעולות בראש דמויות כבירות כמו שבעת האושפזים - האבות, משה רבנו, אהרן הכהן או דוד המלך, הנה פרשת השבוע מטילה הפתעה מדהימה (מח,כ):

מפרש רש"י: "אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בה לאמר: ישימך אלוקים כאברהם".

"ויברכם ביום ההוא לאמור: **בך יברך ישראל לאמר** - ישימך אלהים **כאפרים וכמנשה**". מפרש רש"י: "הבא לברך את בניו יברכם כברכתם ויאמר איש לבנו: ישימך אלוקים כאפרים וכמנשה".

יעקב אבינו שוכב על המיטה ברגעי חייו האחרונים ומברך את יוסף ובניו. יעקב מניח ידיו על שני הבנים ומצווה הוראה נצחית: "בך יברך ישראל". כל אבא ואימא בכל הדורות יברכו את ילדיהם להיות כמכם, כאפרים וכמנשה. אתם תהיו המודל לחיקוי שכולם ירצו להשיג אותו.

וכך אכן מנהג ישראל לברך את הבנים והבנות בהזדמנויות שונות כמו ערב שבת¹, ערב יום כיפור ולקראת ההליכה לחופה והנוסח הנפוץ בסיפורים הוא: לבן – 'ישימך אלוקים כאפרים וכמנשה'. לבת – 'ישימך אלוקים כשרה, רבקה, רחל ולאה' (ואחר כך 'ברכך ה' וישמרך' וגו').

והתמיהה עצומה: מה אנו יודעים על שני הנערים האלמונים האלה? הרי התורה אינה מספרת עליהם כלום, מלבד העובדה שהם נולדו ובאו לעולם וכאן בא הסיפור על הברכה שניתנה להם, ומה יש בהם שהפך אותם לברכה נצחית? ובכלל, מהי בדיוק השאיפה והאיחול להיות אפרים ומנשה? האם זה איחול לילדינו לגדול לומדי תורה? בעלי עסק? עוסקים בצרכי ציבור באמונה? אנשי דבקות ומסירות נפש?

יתירה מכך: למה דווקא הם ולא כל זוג אחר בהיסטוריה? למה לא יהודה ויוסף? יששכר וזבולון? משה ואהרן? דוד ויהונתן? כיצד יעקב אבינו בכבודו ובעצמו, שזכה לגדול לאורם של ענקי האומה, אברהם ויצחק, שצפה בתעצמות הנפש של יהודה ויוסף וראה את המחילה ביניהם – מדלג על הדורות הקודמים וקובע שהיהודי האידיאלי נמצא רק בבית נכדיו?

¹ בקרב חסידי חב"ד נהוג לברך את הילדים בערב יום כיפור ובדרך לחופה, אך לא מובא לגבי ליל שבת. הרב יוסף שמחה גינזבורג מציע הסבר שהמנהג לא מובא בכתבי האריז"ל:

<http://www.chabad.org.il/Magazines/Article.asp?ArticleID=1701&CategoryID=598>

השאלה גדולה יותר כשמתבוננים בברכת הבנות: אצלן מציפים אכן את דמויות האימהות הקדושות ומברכים: "ישימך אלוקים כשרה רבקה רחל וזאה", ואילו אצל הבנים מדלגים על האבות והשבטים ומוציאים את הגבורה רק אצל הנכדים. והתמיהה פשוטה: מה עשו אלו שראויים לפוסטר?

הנה הקושיה שהעלה האדמו"ר רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב, מחבר הבני יששכר: אגרא דכלה: למה יברכו ישראל את בניהם רק בהם ולא יאמרו ישימך אלוקים כראובן ושמעון ושאר שבטי ישורון?

עוד תמיהה חזקה וכאן מדובר כבר בפצע כואב: למה ומדוע מקדימים לדורות את אפרים למנשה ואומרים: "ישימך אלוקים כאפרים ומנשה"? מה המסר בתוך נוסח הברכה הזה של כל אב לילדיו?

ניזכר בסיפור: יוסף עמד מול אביו וסידר את בניו מימין לשמאל של אביו.

2. בראשית מח: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל... וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו... וירא יוסף... וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה: ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו:

איך יוסף עושה מעשה חמור כזה להדוף את ידי אביו? בפשטות, יוסף לא התכוון לחלוק על אביו, אלא לתקן את אביו. שכן יוסף הניח שיעקב לא מזהה את ילדיו מחמת עוורונו וחושב לתומו שמנשה עומד לשמאלו. שכן מסתמא יוסף סידר אותם מימין לשמאל שלו ולכן העמיד את מנשה לימינו – שהוא שמאל יעקב, ואת אפרים לשמאלו – שהוא ימין יעקב. ולכן כשיעקב הפך את ידיו משמאל לימין, הוא התכוון להקדים את מנשה לאפרים. וכיון שכן, יוסף תיקן אותו בכך שסידר את הבנים מימין לשמאל של אביו ולכן הוא יכול להגיש את ידיו ושהניח ימינו על מנשה.

רשב"ם: אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה, שהלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן? אלא כך אמר יוסף ליעקב: לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור... שבימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי ולכך אתה מעקם ידך כדי לשימה על ראש מנשה.

ואולם אחרים מפרשים כי יוסף לא דיבר, אלא זעק בחרדה מדם לבו:

אלשיך: אמר לא כן אבי?! **כמתמיהה**, כלומר [האם לא סבלנו כך די?!] האם לא כן היה אבי במה ששמת קנאה ביני הצעיר ובין אחי בקנאת כתונת הפסים ולמה תשים קנאה בין בני?

יוסף נזעק: האם לא סבלנו מספיק?! האם לא התדרדרתי ל-22 שנות ניתוק ובדידות בערוות הארץ רק בגלל העדפת הצעיר והשינוי בין הבנים?! אנא, אבא, אל תחזור שוב אצלי בתוך הבית. ואולם למרות הכל מתעקש יעקב לשכל את ידיו ולהקדים את הצעיר על הבכור:

שם: וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים - **רש"י:** ידעתי בני ידעתי שהוא הבכור... ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו – שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל.

שבט אפרים צמח להיות מהשבטים החשובים בעם ישראל שעיצב את גורל עמנו. ממנו צמח יהושע בן נון שכבש את הארץ (ומהעבר השלילי, צמח שם ירבעם בן נבט שפיצל והקים את מלכות ישראל). ולכן יעקב מתעקש להקדים את אפרים למנשה, שהוא יצמח להיות חשוב יותר.

ועדיין בולטת הזעקה של יוסף: למה שוב? מדוע לקפח את הבכור? ובעיקר לענייננו: מה משמעות הברכה לדורות בכך שכל אב מקדים לברך את בנו להיות כאפרים ורק אחר כך כמנשה?

בהערה² הובא הסבר פשוט לשיטת יעקב אבינו, ואולם בהמשך נעלה רעיון חסידי עשיר שעוסק ביסודות החינוך היהודי כפי שהוא משתקף בהבדלי התפיסות של יעקב ויוסף.

ב. נפתח עם השאלה הראשונה: איך הפכו אפרים ומנשה להיות מודל החיקוי היהודי?

הספר "אגרא דכלה" שהובא לעיל מעלה רעיון חזק: יעקב אבינו הבחין אצל מנשה ואפרים בתכונה מדהימה שעוד לא הופיעה על בימת ההיסטוריה ומי כמותו ידע להעריך עד כמה היא חיונית. מנשה ואפרים הם הראשונים שלא מקנאים, הם הראשונים ששואלים את עצמם: **מה אני נועדתי לתרום לבריאה ולא לאן אח שלי הגיע?** הם הראשונים שמאמינים באמת ובתמים כי הערך שלי אינו יחסי, הוא לא נמדד ביחס להישגים של הזולת, אלא ביחס לתפקיד שלי.

הרי כל ספר בראשית הוא רצף של **ארבע קיפוחי בכור** והעדפת הצעיר על בנו, והבכור הממורמר ויוצא למסע נקמה אכזרי כנכד הצעיר, במטרה לסלק את מושא הקנאה מעיניו. בבחינת 'אם אתה לא כאן – לי קל יותר לקבל את עצמי'. קן הורג את הבל, ישמעאל מצחק עם יצחק ולפי אחד הפירושים ברש"י הוא רוצה לפגוע בחייו, עשו רודף את יעקב, ואחי יוסף עושים הכול לסלקו מהדרך.

והנה פתאום מגלה יעקב אבינו תגובה אחרת: בית שאין בו קנאה ואין בו גאוונות ורברבנות. אפשרים שעולה על אחיו הגדול בכמה תחומים אינו מחציץ את גדולתו על אחיו, ובעיקר מנשה הגדול שרואה מול עיניו כיצד מקדימים לו את אפרים בברכה, אינו מגיב בזעם כמו הדורות הקודמים. הוא אינו שולף חרב כמו קין, מאיים כמו עשו, ומסלק מהדרך כמו אחי יוסף.

יעקב אינו מסוגל להתאפק ומעמיד מודל נצחי: **תהיו אפרים ומנשה**. תהיו אחים כאלו שכל אחד שמח בהצלחתו ומפרגן בכל ליבו לאחיו. זה חשוב כדי לחיות באושר, אבל האמת היא שזאת גם צורת ההסתכלות הנכונה: **כי מה שלא קיבלתי - לא נועד לי**. מה שלא קיבלתי משמים – אינו חלק מהייעוד שלי בעולם ובמילא ההשגה שלו לא תהפוך אותי ליותר מאושר. תמורת זאת מוטב להתרכז במתנות שאני קיבלתי ובתרומה הייחודית ששמור לי לעולמו של הקב"ה.

נאמר זאת כך: סוד האושר טמון בהבנה שאתה אינך יודע לעשות את מה שאינך עושה, אבל גם הוא אינו יודע לעשות את מה שאתה עושה. ולכן עדיף שכל אחד יאכל מהצלחת שלו.

החפץ חיים אמר את הדימוי הבא: צורף העיירה הזדקן והחליט למכור את הבודקע וכלי העבודה העדינים והיקרים. הוא נכנס לדוכן הסמוך של הסנדלר והציע לו לקנות את המקום וכלי העבודה. הסנדלר התעניין בקניית הדוכן, אבל דחה את ההצעה לקנות את כלי הצורפות. הצורף אמר שיתחשב בו ומכור בחצי מחיר, אבל הסנדלר התעקש לא לקחת אפילו בחינם. "מה אני יעשה עם כלי הצורפות העדינים שלך, כשאני סנדלר ועובד עם פטיש ומסמר גסים?!" והנמשל מובן.

הרבי מליובאוויטש הביא לכך משל מפורסם:

3. אגרא דכלה: ידוע שכל התורה כלולה בעשרת הדברות וכל עשרת הדברות כלולות בדיבר האחרון: 'לא תחמוד'. והוא להתרצות בגזירותיו אשר מנע ממנו הטוב הניתן לחברו כי הוא לבדו יודע הטוב והניאות לכל אחד, וכבר ידעת שהקנאה מוציאה מהעולם. והנה כשהקדים יעקב את אפרים למנשה, ראה באפרים שלא התגאה ובמנשה שלא התקנא באפרים, ועל כן בירכם 'בך יברך ישראל'.

עם זאת, פירוש זה אינו מספק, שהרי ישנם אחים שמבטאים עוד יותר את הפירגון המדהים זה לזה, עד שהתורה מתייחסת במפורש אל האחוה שלהם. כאשר ה' מצווה את משה לקבל את תפקיד גואל

² הכלי יקר מבאר שהקדמת אפרים למנשה היא עוד צעד במאבקו העיקש כנגד הבכורה. שכן כל ח"י יעקב הם מאבק בבכורה. הוא קונה את הבכורה מעשו, הוא לוקח את הברכות, הוא מקרב את יוסף ומקדים את אפרים. שכן יעקב רוצה לחדד **שגדולה לא באה בתורשה**. הבכורה יכולה להקנות זכויות **ממוניות** - ואת זה יעקב לא מונע מראובן (רשי לה, כג) וגם לא התכוון לקחת מעשו. ואולם יעקב טוען שהבכורה לא אמורה להקנות חשיבות **רוחנית** בדמות עבודה במשכן ובמקדש וכן קדימה לברכה.

ישראל, משה חושש לפגוע באחיו הגדול (והמתאים יותר לתפקיד לטענת משה). אבל הקב"ה עונה "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך **וראך ושמח בלבבו**". הקב"ה מעיד כי אהרן עשוי מחומר אחר, חומר של מכירים בערך עצמם ולכן אינם מתקנאים בהצלחת הזולת. יותר מזה: אהרן הקדיש את חייו בפועל **כדי לשרת את אחיו הצעיר**, עובדה שלא מצאנו כמותה אצל מנשה ואפרים. ואם כן, ראוי היה יותר לברך בדמותם?

הנה הסבר ענק ונוסף אודות מעלתם הנצחית של מנשה ואפרים: בהתוועדות שקיים הרבי מליובאוויטש בשבת פרשת ויחי תש"ל, העלה על נס עובדה מופלאה. שמעתי מפי בן דודי, השליח הרה"ח יוסף יצחק חיטריק מצפת, כי סגנון הביאור היה חי ונלהב. באותה התוועדות נכחו סטודנטים מרחבי ארצות הברית שהגיעו להשתתף ב"פגישה", תכנית שהייתה מתקיימת מדי שנה לקראת החופש בסוף השנה האזרחית, וכך הביאור שאמר הרבי היה מכוון במיוחד לאוזניהם הכרויות.

בואו נחשוב על הרגע שיעקב יורד למצרים לפגוש את יוסף ובניו. כל מה שהוא יודע על מצרים, זה שסבא וסבתא שלו ברחו משם בזמנו. מדובר היה במקום שפל ומושחת עד שפרעה אמר לאברהם: "הנה אשתך קח ולך, לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זימה הם". יעקב ישב במתח בעגלה ומסתמא ציפה למצוא שני נערים עם מראה מצרי, תלתלים שחורים, חולצת טי שירט וסיגריה בפה. העגלה מתקרבת ויעקב גילה לתדהמתו שני נערים עם פנים עדינות שיצאו מתמונת מחזור של ישיבה ירושלמית. מבע פנים רציני, קסקטים מהעיירה וציציות משתלשלות מהמכנסים.

יעקב מגלה שני נערים שהם יהודים **בזכות עצמם**. לא בגלל המורה בתלמוד תורה, לא בגלל האווירה המקודשת מסביב, אלא כי הם מאמינים בדרך, כי הם יודעים מיהם ומהם. והוא מכריז: "בך יברך ישראל!". אתם הניצחון של ספר בראשית. אתם מעידים שאנחנו - האבות - הצלחנו במשימתנו ועם ישראל חי! לנצח! אם אפשר לגדול ככה במצרים, אז את המנגינה הזו אי אפשר להפסיק.

וכאן נכנסים לנקודה עמוקה שהיא מהות ספר בראשית, ספר האבות והאימהות. כל עם מייחס כבוד לדור הענקים שייסד את האומה. אצלנו מקובל לומר "דור המייסדים", כפי שאפשר למצוא בערים רבות את "כיכר המייסדים" או "גדולי האומה", כמו "חלקת גדולי האומה בהר הרצל" בה נחים על משכבם נשיאי המדינה וראשי מנהיגיה. להבדיל, מייסדי הפילוסופיה היוונית - אפלטון, סוקרטס ואריסטו - מכונים בשם "פילוסופים" על שם היותם אלו שהניחו את היסודות למדע ולמבנה הממשל המודרני. ואילו ברומא תוארו גדולי האומה בשם "קיסרים" או "אליים".

ואולם מייסדי אומתנו נקראים אחרת: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' **לאבותיכם** לתת לכם". כך נפתחת כל תפילת שמונה עשרה: "אלוקינו ואלוקי אבותינו". (בעקבות תורת ישראל, גם הדור המייסד בארצות הברית שהושפע עמוקות משפת התנ"ך, קרא למקומי המדינה שחתמו על הכרזת העצמאות בשנת 1776 בשם "האבות המייסדים")

אבל מה משמעות התואר? הרי אברהם לא ילד אותנו ושרה לא הרתה אותנו? היה מתאים הרבה יותר לקרוא לאברהם "המהפכן", הראשון שאזר את האומץ לצאת נגד העולם ולהפיץ את אמונתו ולא נרתע מהאש של נמרוד; "המאמין", שפרץ את התיאולוגיות וגילה את "הכוח העליון המניע את הגלגל"; "איש החסד", כפי שמתארת פרשת וירא אודות אירוח המלאכים וההגנה על אנשי סדום?

התשובה החבדי"ת מרגשת: אבות הם אלו שיוצרים תולדות, ואברהם היה הראשון שנאבק ליצור **המשכיות**, שנלחם להקים **עסק משפחתי** חי ופועם שיתקיים עד ביאת המשיח. אברהם היה הראשון בהיסטוריה שלא שאל **מי אני**, אלא **מה יישאר אחריי**?

אברהם לא היה האדם הגדול הראשון בהיסטוריה, כבר לפניו היו דמויות מופת כבירות, כמו אדם הראשון שנוצר בידי ה', מתושלח שהאריך ימים, חנוך שעלה למעלה והפך להיות מלאך אלוקים ונח שנבחר להיות מציל האנושות. אבל כולם היו **תופעות חד פעמיות**. הם היו, בלטו, השפיעו ונעלמו ללא המשך. התפוחים של אדם הראשון נפלו רחוק מהעץ: על קין עדיף לא לדבר, הבל נהרג בצעירותו, ועל שת, בנו השלישי, לא נאמר דבר. גם על בני נח לא נאמר יותר מדי. [אם כי במדרשים נאמרו דברים יפים על שם בן נח].

ואולם האבות החלו עידן חדש בחיי האנושות: לא אדם - משפחה. לא להיות בעצמי איש גדול, אלא ליצור תנועה חיה ומשגשגת שמתקיימת לנצח. ואין דרך להמשיך דבר הלאה חוץ מילדים. אפשר לדבר גבוהה על ערכים, אפשר לתרום כיכרות, אבל שום דבר לא עובד כמו לחקוק בלבבות. בסופו של דבר, העולם הוא אנשים, **העולם הוא האדם** ולכן הדרך לבסס ערך הוא לחנך אנשים. כדברי התורה: "כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו אחריו לעשות צדקה ומשפט".

מהפכת ה"אבות והאימהות" מגיעה לשיאה אצל מנשה ואפרים. הם אלו שנולדו וגדלו בניכר, בערות הארץ, בביתו של אדם שמנהל את הכלכלה החזקה בעולם, ובכל זאת לא חששו להיות שונים ולגדול בגאון כיהודים. ולכן הברכה העמוקה של יעקב היא: "בך יברך ישראל". וכך ממשיך כל אבא ומברך את בניו: תהיו יהודים בזכות עצמכם, מצד עומק נשמתכם ללא תלות באוויר ובאווירה.

ליקוטי שיחות טו/435: יעקב מאריך מאוד בלשונו: 'ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי'. ולכאורה מה ההדגשה 'הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה'? אלא זה ההסברה לעומק הקשר בין יעקב לנכדיו: היות שהם נולדו במצרים ויותר מזה: '**עד בואי אליך מצרימה**' - לכן 'לי הם'. בכך שהם גדלו בארץ מצרים ובסביבה רחוקה מיעקב ובכל זאת גדלו כראוי לנכדי יעקב - בכך מתבטאת שלימותו האמיתית של יעקב עצמו.

תורת מנחם תשכד א/218: טבעו של אדם שאינו מסתפק בכך שהעניינים שלו ימשיכו להתנהל על ידי אדם מתאים, אלא רצונו וחפצו שימשיכו להתנהל על ידי בנו דווקא. ולכן אומר אברהם לקב"ה: 'מה תתן לי ואנכי הולך עירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר', למרות המעלות של אליעזר אבל אין לי בנים, ורצונו של אברהם שיהיו לו ילדים שלו שהם ימשיכו את הפעולות בעבורן נלחם ומסר נפשו.

ג. אבל איך זוכים לנחת כזה? כיצד מצמיחים ילדים בקהיר כאילו זו ירושלים? שהם יהודים **בזכות עצמם** ולא בזכות האווירה? שאינם חוששים להיות שונים מכולם מסביב?

כאן ניכנס אל הוויכוח המסעיר בין יעקב ליוסף אודות הקדמת אפרים ומנשה. בואו נפתח נקודה מהרהיבה שחוצה כל נקודה בחינו.

יוסף ויעקב מתווכחים מה צריך לעמוד במרכז החינוך העצמי והחינוך לילדינו: "**סור מרע**" או "**עשה טוב**". **מאבק** או **שייכות**, **זהירות מאיזמים** או **העצמת ההזדמנויות**. נניח שאתם גרים בעיר מעורבת והשכנים אינם שומרים תורה ומצוות או אינם יהודים בכלל. אתם חוזרים הביתה בשבת והילד שם לב למוזיקה שבוקעת בקולי קולות או לצורת חיים גויית ומנוכרת. הוא אומר: "אבא, למה הם מתנהגים ככה?". אתה נלחץ לרגע ויכול לענות שתי תשובות. אבא אחד יאמר: "הם גויים, הם לא כמונו ולכן צריך להתרחק מהם ולא להקשיב למוזיקה שבוקעת להם מהבית". אבא אחר יאמר: "בשביל זה אנחנו גרים כאן, כדי שהם יתבוננו בהתנהגות שלנו וידעו מה עליהם לעשות. אנחנו שלוחים של הקב"ה כדי להיות מודל לחיקוי".

דוגמה נוספת: הילד מבקש טלפון חכם כמו כולם. אתם נרעדים מהרעיון וכאן שתי תגובות אפשריות. אבא אחד יגיד: "השתגעת?! ילד ירא שמים יחזיק מכשיר שהוא שילוב ג' העברות החמורות גם יחד?! מה זה יעשה לנפש שלך?!". אבא אחר יגיד: "הקב"ה בחר להעניק לך נפש עדינה, אתה בגיל הכי טוב בחיים בו אפשר למלא את הראש בתורה ותפילה ואתה מסוגל ליותר מטלפון".

הראשון בחר להתמקד באיום, השני בחר ליצור שייכות ולהתמקד בהזדמנות. מי צודק? **שניהם צודקים**. חייבים לשלב בחינוך "סור מרע" ולדעת שאיננו יכולים להסתובב אצל השכנים כאילו זה ביתנו הפרטי, וטלפון חכם הורס את החיים. מנגד, בחינוך חייבים לשלב "עשה טוב" שמעורר הזדהות וקשר פנימי אל המשימה. ואולם מה צריך להיות החלק העיקרי בחינוך?

יוסף נע בין הקטבים האלו: לבנו הגדול הוא קרא "מנשה", שם שמסמל את ההסתגרות וההתבדלות ממצרים. "מנשה" פירושו "נשני אלוקים את בית אבי ואת כל עמלי". נפלת, התדרדרת, אני חי בערות הארץ והקב"ה השכיח ממני את הבית הנפלא בחברון. בכל ליל שבת היה יוסף יושב עם מנשה ואפרים, עוצם את העיניים ואומר: "בואו נסגור את הווילונות, נאטום את האוזניים למוזיקה

המצרית ונגנן ניגון של אבא". בדמעות היה מנגן את ה"אזמר בשבחין" של אבא ואת ה"מה ידידות" של סבא. בכל יום כשהיה יוצא אל הרחוב ובנות מצרים היו צועדות "עלי שור", להתבונן ביופיו, הוא היה מסיר את המשקפיים, מרכין את הראש ומזכיר למנשה ואפרים: "אנחנו לא מביטים לשם".

אולם לבנו השני הוא קרא בשם הפוך: "אפרים", על שם הנס, על שם ההזדמנות האדירה שהוא קיבל **שם במצרים** כמותה לא היה מאז ועם היום. "אפרים" פירושו "כי הפרני אלוקים בארץ עניי", אני הנער האלמוני מחברון זכיתי להגיע למרכז העולם, למצרים, ולהציל את האנושות מהרעב ולהחיות עם רב. במובן החינוכי, הוא העביר לבניו את המסר: "אנחנו נשלחנו, נבחרנו מכל נכדי יעקב, להיות אלו שיעמדו במרכז העולם ויראו שעם ישראל חי, שכאן גדלים ילדים יראי שמים כמו בחברון".

מנשה מסמל את הגעגוע לשם ואילו אפרים את ההערצה לכאן. מנשה מסמל את מה שהפסדנו, אפרים את מה שהרווחנו. וכאן פרץ הוויכוח בין יוסף לאביו מה צריך להיות העיקר, על מה להניח את הדגש? יוסף אומר: "מנשה הוא הגדול", כי קודם כל מסלקים את הטינופת. הרע הוא זמין, מידי ומול העיניים ואי אפשר להתחיל לטפס לפני שיוצרים גבולות ומוודאים שהרע לא חלחל פנימה. הרי קודם יוסף התרחק מאשת פוטיפר – יצר גבולות – ורק אחר כך נבחר למלך.

ואולם יעקב מתווכח ומעביר מסר כביר: "אפרים" הוא הגדול, כי "סור מרע" הוא אמנם השלב הראשון, אבל **לא יעד החינוך**. הוא הצעד הראשון כמו שתחילה מנקים את הבית, אבל העיקר זה לגור בבית ולחיות בו. עיקר החינוך הוא **להאביב**, ליצור שייכות והזדהות מתוך הפעלת הכוחות החיוביים. מה שאסור לעשות זה מניעה, אבל לא יוצר קשר וחיבור. במקום לצעוק אסור, יש להציב בפני הילד אתגרים שיאפשרו לו לגלות את עצמו ולבטא את הכוחות העצומים שלו.

ואולי זאת כוונת ברכת הבנים: "ישימך אלוקים **כאפרים וכמנשה**", שהיהדות תהיה קודם כל "אפרים", פורייה, משגגת, חיובית ומזדהה ואחר כך, "מנשה", כזו שמתרחקת ומתבדלת ממה שאסור.

במילים פשוטות: אם ילד חוזר עם הערה חמורה ביומן על פשע שביצע בבית הספר, אפשר להעניש אותו ולהיאבק ברע שבו, אבל אפשר גם לנצל את הרגע כדי להעצים אותו. לסכם עם המורה על הזדמנויות שהוא מחמיא לו וחוגג הצלחה שלו – ומחמאה אחת פועלת יותר מאלף גערות.

הנה סיפור רב עוצמה: הגברת ברוניא שייפער מארצות הברית היא מרצה ביהדות. בתור אימא צעירה היא חוותה ספקות אודות התועלת בעבודתה, האם היא נותנת השראה באנשים, וכל זה בנוסף לתסכול טבעי של אימא, שכמעט אינה נמצאת בבית ולא שותפה מספיק בחיי ילדיה. פעם זכתה לקבל מסר מהקב"ה על המהפכה שהיא חוללה בעולם.

המזכיר האישי של הרבי מלובאוויטש, הרב בנימין קליין, קרא לה אל חדר המזכירות והראה מכתב שהתקבל שם. המכתב הגיע ביחד עם בית מזוזה קטן והיה כתוב בו כך: "ראב"י שניאורסון, אינני חלק מהעם היהודי, אני נוצרי. במשך שנים רבות הייתי נשוי לאישה יהודייה שלא ידעה יותר מדי על יהדותה. לפני כמה שנים עברנו משבר קשה, לא מצאנו משמעות בחיים והיינו מודאגים ובוכים הרבה. אשתי הציעה שאצטרף אליה לבית הכנסת הרפורמי, עשיתי זאת אך לא מצאנו בכך עניין. אחר כך אני הצעתי שהיא תצטרף אלי להליכה לכנסייה ביום ראשון והיא הסכימה.

"כמה ימים לפני אותו יום ראשון, היא ראתה מודעה על הרצאה בזוגיות מפי הגברת ברוניא שייפער. היא הלכה לאירוע ואחרי גמר ההרצאה ניגשה אל המרצה ואמרה: 'בעוד כמה ימים אני הולכת לכנסייה להתנצר!'. המרצה פתחה את התיק שלה, הוציאה פמוט קטן וביקשה ממנה להדליק את הנר ביום שישי לפני שקיעת החמה. אשתי עשתה זאת ובדרך שאני לא יודע להסביר, החיים שלה התמלאו באור. היא לא הלכה לכנסייה. במשך הזמן היא התחזקה יותר ביהדותה וקנתה גם בית מזוזה עבור הדלת הראשית של הבית.

"לפני כמה שבועות אשתי נפטרה. התכוונתי לערוך טקס נוצרי ולקבור אותה על יד המקום בו אני עתיד להיקבר. אך ראיתי את הפמוט על השולחן והבנתי שאשתי לא שייכת לבית הקברות ההוא. הרמתי טלפון אל רב בית הרפואה בו נפטרה והוא דאג לקבור אותה בבית עלמין יהודי. כעת, הוא מסיים את המכתב, אני נזכר שאותה גברת שייפער אמרה שהיא שייכת לחב"ד וחב"ד זה ראב"י שניאורסון. אני שולח לך חזרה את בית המזוזה ואתה תמצא דברים טובים לעשות אתו..."

כעת נחשוב על אותה שנייה קריטית בה נעמדה האישה לפני גברת שייפער: היא הייתה יכולה לגעור בה: "תיזרהי, אם תלכי לכנסייה, הנשמה שלך לא תמצא מנוח ותתיסרי כל חייך". תמורת זאת היא יצרה שייכות, היא עוררה את החלק האלוקי שנמשך לרוחניות בטבעו.

4. ליקוטי שיחות טו/433: השמות 'מנשה ואפרים' מסמלים את הטלטלה הרגשית בה חי יוסף. השם 'מנשה' מזכיר שהוא נמצא במקום שקורע אותו ומשכיח ממנו את בית אביו, מה שעורר בו את הגעגוע להיות שם, בבית אביו. 'אפרים', לעומת זאת, מסמל את השבח וההודאה על העילוי והייתרון שהגיע אליו כאן במצרים. והנה, מנשה הוא הבכור, שכן בסדר העבודה בפועל, מנשה בא לפני אפרים. לפני שפועלים בארץ עניי, - עשה טוב, מוכרחים לוודא שלא מושפעים מחושך הגלות – סור מרע, על ידי שמתקשרים תמידית עם 'בית אבי'. ואולם היעד והכוונה של הירידה הוא העלייה שאחריה, אפרים. ולכן בברכת יעקב שהיא נתינת הכוח מלמעלה, אפרים הוא חשוב יותר והוא קודם למנשה.

ניתן לקשר את הדברים לרעיון נפלא נוסף: המשנה בפרקי אבות (א,טז) אומרת: "שמאי אומר, עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות". שמאי מלמדנו שהעיקר בהכנסת אורחים הוא ההרגשה הטובה, לתת לאורח ידידות ולקבלו בחיוך ובאדיבות.

זה משפט מרשים, אבל משפטים את העיניים לראות אם קראנו נכון: שמאי?! הוא החכם שמעורר לקבל בסבר פנים יפות?! האם וא זה שמורה "והוי מקבל את כל האדם" ותוספות אומר (יבמות סא,א) כי "האדם" עם ה"א הידיעה בא לרבות נכרים?! הרי הגמרא (שבת לא) מביאה שלושה סיפורים על שלושה גויים שביקשו את עצתו והוא דחפם החוצה עם "אמת הבניין" שבידו? (המפורסם בין הסיפורים הוא זה שביקש ללמוד כל התורה על רגל אחת, והלל לימדו "מה דסני עלך").

בהערת שוליים בתחתית עמוד בליקוטי שיחות (ז/114 הערה 37), כתב הרבי הארה נפלאה: נשים לב שדברי שמאי מובאים אחרי דברי הלל, בעוד שהסדר בכל שישה סדרי משנה הוא שדברי שמאי מובאים ראשונים לפני הלל³. אלא ששמאי אמר את הדברים לאחר שנוכח בצדקת הלל. לאחר ששמאי ראה את שלוש הגרים שצמחו מההלל, הוא הבין שדרכו של הלל צודקת.

כי מחמאה אחת מועילה יותר מאלף גערות. מחמאה יוצרת מוטיבציה פנימית שמגייסת את האדם ומעוררת את הרצון הטבעי שלו לעשות, בעוד שגערה יוצרת רק מוטיבציה חיצונית (פחד מעונש), היא חותכת חלק מהאדם ואו שזה יעבוד או שלא.

ככה זה בחיים בכלל וכל שכן ביחס ליעד הגדול: הגאולה השלמה. מצד אחד, רק ביום שישי צמנו והענשנו את עצמנו על חורבן בית המקדש. אבל בגמר הצום אנו זוכרים שתענית ובכיות הם לא שיטת עבודה וכעת עלינו להתגייס באופן חיובי להכשיר את סביבתנו לגאולה אמיתית בקרוב ממש.

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי

מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל

ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי

ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי

³ אחד ההסברים מובא בריטב"א עירובין יג,ב, שהלל ותלמידיו היו נוחים ועלובים ומקדימים ומצטטים את דברי בית שמאי לפני שהיו אומרים את דברי עצמם.

להצלחה רבה בכל ענייניהם

ולעילוי נשמת מרת

שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב